

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

УДК 351.86:355.465]:001

Андрій Гаваза
аспірант Інституту державного управління
у сфері цивільного захисту

НАУКОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ДЕФІНІЦІЇ «КУЛЬТУРА ПРОТИМІННОЇ БЕЗПЕКИ» ЯК ОБ'ЄКТУ УПРАВЛІННЯ

Безпека людини – поняття, що відображає саму суть людського життя, її ментальні, соціальні і духовні надбання. Поняття «культура безпеки» вперше з'явилося в процесі аналізу причин і наслідків Чорнобильської аварії, здійсненого Міжнародним агентством з атомної енергії (МАГАТЕ).

Проблематика статті є мультидисциплінарною та торкається декількох сфер наукової та практичної діяльності – державного управління, цивільного захисту, управління освітою та безпеки життєдіяльності.

Запропоновано авторську дефініцію «культура протимінної безпеки» з визначенням подальшого нормативного врегулювання шляхом затвердження навчальних програм для набуття навичок щодо безпечної поведінки в умовах знаходження на території, забрудненій вибухонебезпечними предметами та при виявленні вибухонебезпечних предметів.

Ключові слова: безпека; культура; регулювання; протимінна безпека; навчання; інформування.

Andriy Havaza
PhD student of Institute of Public Administration
in the Sphere of Civil Protection

SCIENTIFIC REVEALING OF THE TERM «CULTURE OF LANDMINE SAFETY» AS AN OBJECT OF MANAGEMENT

The current awareness of the current state of security of every person leads the society to the urgency of a large-scale task to revise the existing attitude to security issues through the formation of a new mass culture – a culture of security, when every Ukrainian deliberately chooses a certain position, acquires the necessary knowledge and skills in the field of security, in that At the same time, the state creates favorable conditions for its livelihoods, preservation of health and efficiency.

The concept of a «culture of security» first appeared in the process of analyzing the causes and consequences of the Chernobyl accident, carried out by the International Atomic Energy Agency (IAEA).

The analysis of previous studies and publications confirmed the absence of a scientifically substantiated definition of «culture of a mimetic safety» and its further consideration as an object of management.

Security must become the highest priority and everyday need of every person throughout his life, the need of each family, every labor collective, of society as a whole, of the state, of all civilization. Therefore, adoption of these norms should be sought by children, their parents, teachers, who in their everyday lives will be reflected in their respective personal settings and values.

Awareness of the current state of safety of each person leads the society to the urgency of the ambitious task of revising the existing attitude to security issues through the formation of a new mass culture – a culture of security, when every Ukrainian deliberately chooses a position, acquires the necessary knowledge and skills in the field of security, at the same time the state creates favorable conditions for its livelihoods, preservation of health and efficiency. Therefore, it is clear that the rules and regulations written are not yet a culture of security; these are only external signs of civilization, whereas culture is the level of consciousness of each compatriot and of society as a whole.

Based on the analysis of the above-mentioned material, we can talk about the possibility of introducing into the scientific practice a new definition □ «the culture of a mimetic safety», namely, a set of rules of conduct of an individual in conditions of being on the territory contaminated with explosive objects, in the discovery of explosive objects, in order to minimize the negative effects of interaction with explosive objects for the physical and mental health of the individual, as well as a system for informing and educating the individual and the population regarding the acquisition knowledge of rules of conduct under these conditions.

Key words: safety; culture; regulation; mitigation safety; training; informing.

© Гаваза А. О., 2019.

Наразі спостерігається усвідомлення нинішнього стану безпеки кожної особи, що призводить суспільство до актуальності масштабного завдання щодо перегляду існуючого ставлення до питань безпеки шляхом формування нової масової культури – культури безпеки, коли кожен українець свідомо обирає певну позицію, набуває необхідні знання та навички у сфері забезпечення безпеки, в той же час держава створює сприятливі умови для його життєдіяльності, збереження здоров'я і працездатності.

Культура – складне поняття, яке має бути проаналізоване на кожному рівні перш ніж буде зрозумілим. Найбільший ризик в осмисленні поняття «культура» полягає в тому, що можна спростити його, ігноруючи такі важливі аспекти: по-перше, воно глибоке; культура керує нами більше ніж ми культурою; по-друге, воно широке; це значить, що слід зосередитися на конкретних проблемах культури, не розпоршуючи сили на спроби пізнати культуру взагалі; по-третє, воно стійке; спроба змінити окремі елементи культури передбачає зміну найстійкіших елементів особистості та життя взагалі; саме культура переважно на підсвідомому рівні формує базові властивості та мотиви дій особистості, які найважче розвивати.

Державний стандарт України (ДСТУ 2293-99) визначає термін «безпека» як стан захищеності особи та суспільства від ризику зазнати шкоди. Дуже часто можна зустріти визначення безпеки як «такий стан будь-якого об'єкта, за якого йому не загрожує небезпека». Безпеку можна визначити і як стан діяльності, за якого з визначеною ймовірністю виключено прояв небезпек або ж відсутня безпека.

Безпека людини – поняття, що відображає саму суть людського життя, її ментальні, соціальні і духовні надбання. «Безпека – невід'ємна складова характеристика стратегічного напрямку людства і базисна потреба людини», – так зазначено в конвенції ООН «Про сталий людський розвиток». Такий розвиток веде не тільки до економічного, а й до соціального, культурного, духовного зростання, що сприяє гуманізації менталітету громадян і збагаченню позитивного загальнолюдського досвіду.

Поняття «культура безпеки» вперше з'явилося в процесі аналізу причин і наслідків Чорнобильської аварії, здійсненого Міжнародним агентством з атомної енергії (МАГАТЕ). Було визнано, що саме відсутність культури безпеки стала однією з причин трагедії. Міжнародна консультативна група з ядерної безпеки при Генеральному директорі МАГАТЕ запропонувала наступне визначення цього поняття: «Культура безпеки – це такий набір характеристик і особливостей діяльності організацій та поведінки окремих осіб, який встановлює, що проблемам безпеки атомних станцій, як таким, що мають вищий пріоритет, приділяється увага, яка визначається їх значущістю» [1]. У наказі Державної інспекції з ядерного регулювання України від 19.12.2011 № 190 «Про затвердження Загальних вимог до системи управління діяльністю у сфері використання ядерної енергії» затверджено те ж саме визначення. Тобто можемо говорити про те, що наразі це єдиний випадок нормативного визначення терміну «культура безпеки».

В Україні концепція культури безпеки почала системно впроваджуватися на вітчизняних АЕС, під-

приємствах авіаційного транспорту та підтримана іншими галузями, проте більш широке її розповсюдження гальмується з наступних причин [2]: неформована цілісна державна політика щодо формування та реалізації стратегії впровадження культури безпеки, яка б охоплювала усі сфери діяльності людей; відсутність надвідомчого координаційно-методологічного центру, що сприятиме впровадженню організаційних підходів до покращення ситуації щодо формування культури безпеки; недостатня увага питанням культури безпеки приділяється у сфері виховання, освіти та просвіти.

Отже, безпека людини є базовою складовою «сталого людського розвитку» (Sustainable Human Development), що використовується світовою спільнотою як основний важіль гуманітарного розвитку планетарного суспільства.

Формування ноксологічного (безпекового) мислення людини є стратегічним завданням системи освіти в контексті формування її відповідальності за безпеку і життєздатність соціальної спільноти. Безпека людини є базовою складовою «сталого людського розвитку» (Sustainable Human Development), що використовується світовою спільнотою як основний важіль гуманітарного розвитку планетарного суспільства. Невипадково, розробниками концепції науково-освітнянського напрямку «Безпека життя і діяльності людини» (В. В. Бегун, І. М. Науменко), аналізуючи процес трансформації системи публічного управління передових країн світу, зроблено висновок: «...безпека власного існування, стабільність життєзабезпечення, страхування від нещасного випадку і таке інше становлять базовий зміст сучасної системи державного управління» [3].

На думку [4] до ХХ ст. основою безпеки була ідея державної безпеки, оскільки вважалося, що держава зобов'язана захищати свою територію, цілісність, використовуючи при цьому розроблену систему заходів, то починаючи з ХХ ст. і до сьогодні це поняття означає більше захист людини, її життя, аніж самої країни. Адже відчуття захищеності та безпеки дає людині вільно розвиватись та реалізувати свої права в будь-якій сфері суспільного життя. Виходячи з цього, безпека розуміється як умови, за яких суспільство та держава можуть ефективно функціонувати та розвиватись.

Проблематика статті є мультидисциплінарною та торкається декількох сфер наукової та практичної діяльності – державного управління, цивільного захисту, управління освітою та безпеки життєдіяльності. В.В. Бегун та В.Ф. Гречанінов заклали базис формування нової концепції освіти з безпеки. Скалецький Ю.М. досліджував проблеми впровадження культури безпеки в Україні. Романів Л.В. та Пішак О.В. досліджували культуру безпеки як складову базової культури особистості. Тобто можна стверджувати про відсутність наразі публікацій, присвячених формуванню культури протимінної безпеки, проблеми, яка є нагальною для України.

Проведений аналіз попередніх досліджень і публікацій підтвердив відсутність існування науково обґрунтованої дефініції «культура протимінної безпеки» та подальшого розгляду її як об'єкту управління.

Мета дослідження полягає в науковому обґрунтуванні дефініції «культу протимінної безпеки» як

Постановка проблеми

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Мета

об'єкту управління та визначення шляхів подальшого державного регулювання цього питання.

Виклад
основного
матеріалу

Безпека є однією з найважливіших потреб нарівні з потребою людини в їжі, одязі, помешканні, спілкуванні. Це означає, що потреба в безпеці, а отже і саме це поняття, як категорія, виникло разом із появою людини. Як і більшість понять, пов'язаних із соціальною сферою, поняття «безпека» є багатоплановим [5]. Як складне соціально-політичне явище воно акумулює в собі наслідки багатогранної життєдіяльності, культурної особливості, накопичений історичний досвід, врешті-решт, уподобання кожної людини і громадянина, і суспільної групи, суспільства, держави, земної цивілізації загалом [6].

У тлумачному словнику поняття «безпека» трактується як стан, коли немає небезпеки, або як стан, при якому ніщо кому-небудь або чому-небудь не загрожує [7]. Тобто фактори та умови, які можуть нести загрозу існуванню, наприклад, окремому індивіду, сім'ї, соціальній групі, суспільству – відсутні. Система цінностей є визначальним первинним фактором, який визначає сутнісне наповнення змісту поняття «безпека» і, відповідно, обумовлює цілі, засоби і методи державного управління [7]. У даному випадку безпека визначається і безпосередньо пов'язується із суб'єктивними за своєю природою оцінками характеру і масштабів потенційних чи реальних загроз цінностей, які сповідує суспільство в конкретно-історичний момент свого розвитку.

Таким чином, як слушно зауважує український вчений Г. Ситник, не будучи чимось матеріальним, безпека є своєрідною характеристикою і необхідною передумовою життєдіяльності, прогресивного розвитку та життєздатності об'єктів безпеки. Тому створена система «національної безпеки і, передусім, підсистеми управління вказаною підсистемою знаходять своє сутнісне відображення в сукупності національних цінностей або національних інтересів [6, с. 353].

Забезпечення безпеки має стати вищим пріоритетом і внутрішньою потребою кожної людини протягом усього її життя, потребою кожної родини, кожного трудового колективу, всього суспільства, держави, всієї цивілізації. Тому слід прагнути прийняття цих норм дітьми, їхніми батьками, педагогами, що у повсякденному житті відобразиться у відповідних особистісних установах і цінностях.

Усвідомлення нинішнього стану безпеки кожної особи призводить суспільство до актуальності масштабного завдання щодо перегляду існуючого ставлення до питань безпеки шляхом формування нової масової культури – культури безпеки, коли кожен українець свідомо обирає певну позицію, набуває необхідні знання та навички у сфері забезпечення безпеки, в той же час держава створює сприятливі умови для його життєдіяльності, збереження здоров'я і працездатності. Тож, зрозуміло, що написані норми і правила – це ще не культура безпеки, це лише зовнішні ознаки цивілізації, тоді як культура – це рівень самосвідомості кожного співвітчизника і всього суспільства.

Зміст культури безпеки особистості включає пріоритетні напрями базової культури цієї особистості, тобто світоглядну, моральну, психологічну та інші різ-

новиди культури. Розвиток такої культури на індивідуальному рівні передбачає формування ідеалу і цінностей у сфері безпеки життєдіяльності, її мотивування, розвиток вроджених і формування набутих якостей особистості.

Сьогодні культура безпеки – це природна реакція, набутий рефлекс цивілізованої людини відносно потенційної можливості прояву загрози небезпеки. Це правильна реакція, що стала повсякденною звичкою і нормою, подібно до того як культурна, цивілізована людина звикла вітатися при зустрічі зі знайомими людьми, не замислюючись кожного разу про те, з яких міркувань це слід робити. І якщо культура безпеки наявна, то саме завдяки їй, в силу цієї своєї звички, людина просто і природно для себе ніколи не порушить правил безпеки. Для неї просто не існує інших способів буття.

Основою формування культури безпеки є новий тип виховання й освіти, спрямованого на взаємодію людини з навколишнім середовищем, розвитку її нового світогляду, аналіз і оцінку існуючих небезпек, на прогнозування найближчих і віддалених наслідків їх реалізації.

Очевидно, що об'єктом формування культури безпеки початкового рівня виступає особистість, в якості об'єкта більш високого рівня – трудові колективи, корпорації, а ще вище – суспільство і держава.

Відповідно елементами, що формують культуру безпеки на цих рівнях, є: світогляд, норми поведінки та риси характеру, здібності, ціннісні орієнтири, підготовленість з питань безпеки (уміння, навички, практичний досвід); мотивація, прагнення, творчий досвід, самоконтроль; корпоративні цінності, обізнаність персоналу з питань безпеки, професійна етика і мораль, нормативно-правове регулювання і підготовленість населення з питань безпеки, державне управління, традиції і цінності безпеки життєдіяльності.

Для всіх видів діяльності та окремих осіб культура безпеки на всіх рівнях ієрархії має ґрунтуватися на певних принципах, серед яких: спрямоване на безпеку мислення, яке формує внутрішню критичну позицію, що виключає благодушність і передбачає прагнення до досконалості, розвиток почуття власної відповідальності у питаннях безпеки; особисте усвідомлення важливості і значущості забезпечення безпеки; знання та компетентність, що забезпечуються через підготовку і неухильне виконання певних алгоритмів; систематична самопідготовка і готовність належним чином реагувати на критичну позицію окремих осіб [8].

На думку дослідників [9, 10] в умовах сучасного суспільства культурою безпеки слід вважати норму поведінки, природню реакцію, набутий рефлекс цивілізованої людини щодо потенційної можливості прояву загрози небезпеки, правильну реакцію, що стала повсякденною звичкою і нормою, подібно до того як вихована людина звикла вітатися при зустрічі зі знайомими людьми, не замислюючись щоразу про те, з яких міркувань це слід робити. Наявність такої реальної культури безпеки стає показником якості соціокультурного простору, зрілості й розвиненості його новітніх тенденцій та перспектив.

Феномен безпеки людини, як збалансованої взаємодії людини і середовища її існування, має інтегральний характер, а, отже, стосується всіх сфер діяльності

суспільства та рівня усвідомленості безпеки окремою людиною. Виходячи із аналізу сутнісних ознак безпеки життєдіяльності, а саме універсальності, взаємозалежності складників, підконтрольності розвитку подій, проблемності людського життя [3], ми, в рамках нашого дослідження, головним виокремлюємо підконтрольність розвитку подій. Саме створення системи раннього виявлення небезпеки, створення умов для готовності населення до дій щодо мінімізації її впливу – головна функція державного управління.

Для більшості людей відчуття небезпеки жодним чином не пов'язані з побоюваннями глобальних катастроф чи міжнародних конфліктів. В їх свідомості основними проблемами безпечно самовідчуття є захист житла, робочого місця, здоров'я, доквілля тощо. Неусвідомленими залишаються проблеми виникнення надзвичайних ситуацій природного, техногенного і тим більше – соціального та воєнного характеру [11].

Одним із часткових рішень проблеми організації навчання населення культурі безпечно поведінки в екстремальних умовах на теоретико-методологічному рівні, відповідно одним з шляхів вирішення цього науково-методологічного завдання щодо організації освіти з безпеки життєдіяльності є створення концепції освіти з безпеки життєдіяльності, яка розроблена Бегуном В.В., Гречаніновим В.Ф. [1].

У свою чергу Кодексом цивільного захисту України визначено, що цивільний захист – це функція держави, спрямована на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період [7]. Ст 41. Кодексу цивільного захисту України регулює формування культури безпеки життєдіяльності населення, а також навчання учнів, студентів та дітей дошкільного віку. Зазначається, що культура безпеки життєдіяльності населення – це сукупність цінностей, стандартів, моральних норм і норм поведінки, спрямованих на підтримання самодисципліни як способу підвищення рівня безпеки.

Популяризація культури безпеки життєдіяльності серед дітей та молоді організовується і здійснюється центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, спільно з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти і науки, громадськими організаціями шляхом: проведення шкільних, районних (міських), обласних та всеукраїнських змагань з безпеки життєдіяльності; проведення навчально-тренувальних зборів і польових таборів; участі команд – переможниць у заходах міжнародного рівня з цих питань.

Ґрунтуючись на аналізі вищевикладеного матеріалу можна говорити про можливість введення в наукову практику нової дефініції – «культура протимінної безпеки», а саме – комплекс правил поведінки індивідуума в умовах знаходження на території, забрудненій вибухонебезпечними предметами, при виявленні вибухонебезпечних предметів, щодо мінімізації негативних наслідків взаємодії з вибухонебезпечними предметами для фізичного і психічного здоров'я індивідуума, а також система інформування та навчання індивідуума

та населення щодо набуття знань щодо правил поведінки за цих умов.

Висновки

За результатами дослідження джерел наукової літератури встановлено, що питання формування протимінної культури безпеки не висвітлено у науковій літературі незважаючи на надзвичайно високу актуальність даної проблеми. Запропоновано авторську дефініцію «культура протимінної безпеки» з визначенням подальшої нормативного врегулювання шляхом затвердження навчальних програм для набуття навичок щодо безпечної поведінки в умовах знаходження на території, забрудненій вибухонебезпечними предметами та при виявленні вибухонебезпечних предметів. Зважаючи на вищевикладене, питання державного регулювання формування протимінної безпеки є напрямом наших подальших наукових розвідок.

Література.

1. Культура безопасности. Доклад Международной консультативной группы по ядерной безопасности. Серия изданий по безопасности, № 75-INSAG-4. Вена: МАГАТЭ, 1991. 39 с.
2. Скалецький Ю. М., Бірюков Д. С., Мартюшева О. О., Яценко Л. Д. Проблеми впровадження культури безпеки в Україні. Київ: НІСД, 2012. 17 с.
3. Бегун В. В., Науменко І. М. Безпека життєдіяльності (забезпечення соціальної, техногенної та природної безпеки): навчальний посібник (для студ. вищ. навч. закл.). Київ: УАННП «Фенікс», 2004. 328 с.
4. Рогуля А. О. Еволюція феномена безпеки життєдіяльності. Демократичне врядування: ел. наук. вісн. 2018. Вип. 21. URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnyk21/zmist.html (дата звернення: 10.07.2019).
5. Малинівська, Л. І. Культура безпеки, як структурний компонент базової культури особистості і невід'ємна складова професійної культури майбутнього фахівця. Психолого-педагогічні проблеми в освітньому процесі Збірник наукових статей, 2012. Рр. 161–167.
6. Ситник Г. Безпека як категорія і функція державного управління. Вісник НАДУ. 2004. № 1. С. 350–357., с. 351.
7. Тлумачний словник – мінімум української мови / уклад. Л. О. Ващенко, О.М. Єфімов. Київ: Довіра, 2000., с. 24.
8. Моисеєнко О. Культура безопасности: актуальность, сущность и проблемы // Охрана праці (На допомогу спеціалісту з охорони праці). 2016. № 7. С. 17–31.
9. Кулалаєва Н. В., Михайлюк В. О. Культура безпеки людства. Монографія. Миколаїв: Видавництво Ірини Гудим, 2011. 371 с.
10. Шароватова О. П. Культура безпеки як перспектива соціокультурного простору в умовах трансформацій інформаційного суспільства // Трансформація соціальної педагогіки та соціальної роботи в культурі інформаційного суспільства: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 90-річчю ХДАК, 7 лютого 2019 р. / під ред. проф. А. Рижанової та ін. Харків: ХДАК, 2019. С. 108–110., с. 109.
11. Березуцький В. В., Березуцька Н. Л., Богодист А. О. та ін. Безпека людини в сучасних умовах: монографія / за заг. ред. проф. В.В. Березуцького. Харків: ФОП Мезіна В.В., 2018.